

Ny. I. Lobacsevszkij életrajzához
(Ny. I. Lobacsevszkij halálának 150. évfordulójára)

On the biography of N. I. Lobachevski

Despre biografia lui N. I. Lobacevski

G. M. Polotovszkij

Nyizsnyij Novgorodi Egyetem, polot@uic.nnov.ru

Sehol sem annyira nehéz a múltbeli eseményekről anyagot gyűjteni, mint Oroszországban. Kimagasló személyiségek szerteágazó, áldásos cselekedetei tűnnek a semmibe a feljegyzések, illetve az életrajz szempontjából hasznosítható bármely anyag hiánya miatt.

A kortársak nem törődnek a velük egykorú, kiemelkedően fontos személyiségekre vonatkozó adatok gyűjtésével, így az utókor csak sajnálkozhat elődeik közönyén és nemtörődömésén. Így múlik el nálunk nemcsak a tettek emléke, de még a neveké is, noha teljes mértékben megérdemelné, hogy ne merüljön feledésbe.

A. V. Viszkovatov

(1804–1858), orosz történész (az idézet 1856-ból származik)

A nagy orosz tudósok életrajzát nem tanulmányozzák, vagy ha mégis igen, akkor sem azzal az elmélyüléssel, mellyel az utóbbi tíz évben a nagy orosz írók legtöbbjének életrajzát tanulmányozták. <...> Én úgy gondolom, hogy ezek közül az életrajzok közül is akad jó pár figyelemreméltó.

A. A. Andronov

(1901–1952) I. A. Andronyikovhoz írott leveléből (1948. május 18.)

Abstract

The article is devoted to a story of the problems connected with history of creation of the scientific biography of N.I. Lobachevsky. It is told about remarkable mathematicians, physicists, historians, literary critics by works of which had been opened some riddles of the biography of N.I.

Lobachevsky. The special attention is turned to a number of mistakes and myths with which publications about N.I. Lobachevsky till now abound.

Rezumat

Biografia lui Lobacevski are multe lacune. Mult timp nici măcar data exactă a nașterii nu era cunoscută. Autorul lămurește aceste aspecte (privind data nașterii, familia, relația cu Gauss etc.) pe baza documentelor.

(A gregorián naptár szerint) 2006. február 24-én volt Nyikolaj Ivanovics Lobacsevszkij kiemelkedő orosz tudós halálának 150. évfordulója, melyet rendezvénysorozat keretében ünnepeltünk. Kazanyban február 22-én koszorúkat helyeztek el Lobacsevszkij sírjánál az Arszkij temetőben, illetve az egyetem főépületénél található emlékművénél, ezután pedig a Kazanyi Egyetem kibővített Egyetemi Tanácsa rendkívüli ülést tartott. Február 26-án a Nyizsnyij Novgorodi Egyetem Rádiómúzeumában Lobacsevszkij emlékülésre került sor a múzeum és a Nyizsnyij Novgorodi Matematikatudományi Társaság közös szervezésében. Május 18-án a Kolmogorovszkij felolvasóestek – IV. rendezvény keretén belül rendkívüli ülésre került sor Jaroszlavban; június 14-én a Szuzdalban rendezett a „Differenciálegyenletek és dinamikus rendszerek” című nemzetközi konferencia keretén belül előadás hangzott el a Lobacsevszkijnek szentelt életrajzi kutatásokról. Október 10-én Minszkben szintén Lobacsevszkij emlékének szentelt rendezvényre került sor, V. alkalommal rendezték meg a „Bolyai-Gauss-Lobacsevszkij. A nem-euklidészi geometria a modern fizikában” című nemzetközi

konferenciát. Zárásképpen, december 14-én, Lobacsevszkij halálának napján az Orosz Tudományos Akadémia székházában a matematikatudományi szakosztály rendezett a 150. éves évforduló alkalmából tudományos tanácskozást. Valójában valamennyi felsorolt rendezvényt a tudományos kutatói közösség kezdeményezte. Jelen cikk szerzőjének nincs tudomása róla, hogy az Orosz Tudományos Akadémia megemlékezett volna a dátumról, a központi egység kiadványaiban egyetlen cikk sem jelent meg. Ugyanez volt a helyzet 1992-ben is, amikor Lobacsevszkij születésének 200. évfordulóját ünnepeltük. Finoman mondva is, teljesen természetellenes „hagyományról” van szó, hiszen nem olyan nagy azoknak a tudósoknak a száma, akik alapvetően változtatták volna meg világnézetünket, nem is beszélve arról, mekkora szerepe volt Lobacsevszkijnek az orosz felsőoktatás fejlődésében. Igazán nem válik dicsőségünkre, ha egyetlen kiadványból írogatunk át más kiadványokba éveken keresztül pontatlan, sőt helytelen adatokat Lobacsevszkij életrajzáról.

Jelen tanulmány célja bemutatni azokat a rangos matematikusokat, fizikusokat, történészeket és irodalomtudósokat,¹ akik révén Lobacsevszkij életrajzának néhány talányos részét tisztázhatjuk; szeretnénk továbbá rávilágítani arra a nagyszámú tévedésre és mítoszra, melyben a Lobacsevszkijről szóló munkák még mindig bővelkednek.

Lobacsevszkij életrajzának tanulmányozásáról

Nyikolaj Ivanovics Lobacsevszkij Nyizsnyij Novgorodban született 1792. december elsején (a Gerely-naptár szerint). Rendszerint ehhez hasonló mondatokkal kezdődik bármely vonatkozó életrajz. Lobacsevszkij életrajza esetében azonban a kiindulópont meghatározása (amint más adatoké is), komoly erőfeszítéseket követel. A szokásos okok miatt, melyet a bevezető sorokkal kívántunk példázni, itt más, sajátos körülményekről is beszélhetünk. Elsősorban meg kell említenünk, hogy Lobacsevszkij felfedezését Oroszországban (Nyugat-Európától eltérően), csak halála után szinte ötven évvel fogadták el. Ezenkívül az 1842-es kazanyi tűzvész feltételezések szerint több, Lobacsevszkijre vonatkozó okmányt is megsemmisített. A fő okot azonban az életkörülményekben kell keresnünk, melyek arra bírták Lobacsevszkijt, hogy bizonyos dolgokat ne tüntessen fel életrajzában.

Lobacsevszkij kimagasló felfedezéséről elsőként Alekszandr Vasziljevics Vasziljev (1853–1929) matematikus tudósított, a neves Kína-kutató V. A. Vasziljev (1818–1900) fia, illetve a szentpétervári akadémia levelezőtagjának, az asztronómus I. M. Szimonov (1794–1855) unokája, aki 1846-ban pontosan Lobacsevszkijt váltotta a kazanyi egyetem rektori posztján. Miután 1874-ben befejezte a pétervári egyetemen folytatott tanulmányait, Vasziljev 1879-ben külföldre utazott, hogy előkészítse disszertációját. Berlinben K. Weierstrass és L. Kronecker, Párizsban Ch. Hermit előadásait hallgatta és megismerkedett Európa más híres matematikusaival is. 1887-től Vasziljev a kazanyi egyetem tanára, 1907-től különböző pétervári intézetekben tanít, 1923-tól moszkvai lakos. Vasziljev kezdeményezte, és ő volt a fő szervezője a Lobacsevszkij születésének 100. évfordulójára Kazanyban szervezett ünnepségnek, melyre 1893-ban (!) került sor. Az alkalomra a kazanyi egyetemre köszöntő érkezett az Akadémiáról, több oroszországi intézménytől, illetve F. Klein, A. A. Markov, D. I. Mengyelejev, N. G. Sztoletov, S. Lie, J. Tannery és P. L. Csebisev részéről. A Sorbonne professzorai által aláírt üdvözet (melyek között ott találjuk P. Appell, B. Boussinesq, Wolff, G. Darboux, Ch. Picard, H. Poincaré, F. Tisserand, Ch. Hermit nevét is) a következő szöveget tartalmazza: „*Lobacsevszkij kitörölhetetlen, fényes nyomot hagyott a geometriában. Mindannyian szeretnénk csatlakozni a jubileum alkalmával öt köszöntőkhöz. Szeretnénk ebből az alkalomból a kazanyi egyetem, illetve az orosz tudomány számára legőszintébb jókívánságainkat továbbítani.*”

Vasziljev tervei között szerepelt a Lobacsevszkij-könyvtár (Bibliotheka Lobachevskiana) kiadása is, mely a tudós valamennyi munkáját felölelte volna, illetve a Lobacsevszkij-díj megalapítása is. Kezdeményezésére adakozás történt, így jöhetett létre a „Lobacsevszkij-alap”, mely a fenti célok kielégítését volt hivatott szolgálni, majd az alap kamataiból született *A kazanyi egyetem fizika-matematika társaságának Lobacsevszkij-díja*. A díjban az alábbiak² részesültek: S. Lie (1897); W. Killing³ (1900), D. Hilbert (1904), Schlesinger

¹ Sajnos, a jelen tanulmány kereteit meghaladná mindazok felsorolása, akik adalékokkal járultak hozzá Lobacsevszkij életrajzának feltáráshoz, illetve eszméinek terjesztéséhez. Nem említjük B. L. Lapytev (1905–1989), P. A. Sirokov (1895–1944) és mások műveit.

² Sajnos, nem tudunk teljes mértékben jótállni a díjra vonatkozó adatok hitelességéről, mivel a különböző források különböző dátumokat jelölnek meg a díjkiosztás időpontjára vonatkozóan. V. A. Fok akadémikus életrajzában az áll, hogy 1937-ben ő nyerte el a Lobacsevszkij díjat.

³ Közte és A. Whitehead között sorshúzással döntöttek: amennyiben a recenzensek véleménye szerint több dolgozat is egyenértékű, akkor a nyertes személyéről sorshúzás dönt.

Lajos (1909), F. Schur⁴ (1912), H. Weyl (1927), É. Cartan és V. Wagner⁵ (1937). 1895-ben alapították a Lobacsevszkij-émlékérmét, melyet a díjra jelöltek munkáit elbíráló személy kaphatott, ennek első díjazottja a Liet méltató F. Klein volt. A második világháború miatti megszakítást követően a Lobacsevszkij-díj kiosztásának felelőssége az Akadémiához került át. Az Akadémia által megítélt díjban az alábbi személyek részesültek: N. V. Jefimov (1951), A. D. Alekszandrov (1951), A. V. Pogorelov (1959), L. Sz. Pontrjagin (1966), H. Hopf (1969), P. Sz. Alekszandrov (1972), B. Delaunay (1977), Sz. P. Novikov (1980), A. N. Kolmogorov (1986), F. Hirzebruch (1989), V. I. Arnold (1992), J. G. Resetnyak (1999).

1906-ban, Lobacsevszkij halálának 50. évfordulóján Vasziljev kezdeményezésére a kazanyi egyetem előtt, melynek Lobacsevszkij 19 évig volt rektora, szobrot állítottak a kiváló matematikus tiszteletére (a mű M. L. Dillon szobrász munkája). A szobron nem jelenik meg a születés éve (amint nem jelenik meg Lobacsevszkijnek a kazanyi Arszkij temetőben fekvő sírján sem). Nyilvánvaló, hogy azért nem tüntették fel a dátumot, mert ezt senki sem ismerte. Nem ismerték Lobacsevszkij életének korai krónikásai, saját kortársai sem – A. F. Popov [1] például azt írja (dátum megadása nélkül): „Ny. I. Lobacsevszkij Nyizsnyij Novgorodban született”, E. P. Janyisevszkij [2] szerint „Ny. I. Lobacsevszkij a makarevi járás nyizsnyij novgorodi kormányzóságában született 1793-ban”. Egyik szerző sem utal azonban forrására.

Miután éveken keresztül foglalkozott a Lobacsevszkij életrajz feltárásával, Vasziljev 1927-ben megjelentette főművét, „Lobacsevszkij élete és tudományos munkássága” címmel, melyet azonban az olvasók csak 1992-ben vehettek kézbe, a kinyomtatott munka ugyanis az Állami Kiadóvállalat raktárában állt, nem bocsátották kereskedelmi forgalomba, Vasziljev halála után pedig a teljes anyagot bezúzták. A jelenlegi kötetet [3] a véletlenül fennmaradt, kisedett lenyomat alapján készítette elő kiadásra a kazanyi egyetem két professzora, V. A. Bahanov és A. P. Sirokov (1926–1998).

Vasziljev előtt sem volt ismeretes Lobacsevszkij születésének időpontja: a tudós születésének 100. évfordulójára rendezett ünnepségekre 1893. október 22-én került sor, a kötet (3) felütésében pedig az alábbiakat olvashatjuk: „Nyikolaj Ivanovics Lobacsevszkij 1792. október 22-én született Nyizsnyij Novgorodban.” Szintén Vasziljev kezdeményezésére 1929-ben Vernadszkij akadémikus, a tudománytörténeti bizottság elnöke azzal a kérdéssel fordult a nyizsnyij-novgorodi járási levéltárhoz, hogy található-e gyűjteményükben „a híres tudósra, Lobacsevszkijre vonatkozó anyag”. A kutatást Ivan Ivanovics Visnyevszkij (1862–1943) főlevéltáros vállalta⁶ és 1929-ben sikerült bizonyos iratokat azonosítania, köztük a nyizsnyij-novgorodi Alekszejev Templom 1783–1802 közötti anyakönyveit is:⁷

„Született 1792-ben.

Novemberben.

5. Szül[etett] 20, megk[ereszteltetett] 25. A nyizsnyij novgorodi kormányzóságban, iktatta Ivan Makszimovics iktató, Nyikolaj fia...”

Ezt a feljegyzést Visnyevszkij azonnal mint a Ny. I. Lobacsevszkij születésére vonatkozó anyakönyvi bejegyzést azonosította, annak ellenére, hogy a dokumentumban nem szerepel a Lobacsevszkij keresztnév. Visnyevszkij a fellelt adatokat első ízben újságcikk formájában publikálta [4].

Vasziljevnek a Lobacsevszkij-életút és tudományos munkásság feltárására és terjesztésére vonatkozó munkáját Veniamin Fjodorovics Kagan (1869–1953) folytatta, aki a moszkvai egyetem híres geometria professzora volt. Kagant 1888-tól foglalkoztatta Lobacsevszkij geometriája, ebben az időben az Odesszai Orosz Egyetem fizika-matematika fakultásának másodéves hallgatója volt. Első kötetét 1900-ban jelentette meg *Lobacsevszkij geometriai rendszerének vázlata* címmel. A 20. század negyvenes éveiben V. F. Kagan publikál néhány kötetet Lobacsevszkijről. 1943-ban megjelent könyvében [5], Kagan Lobacsevszkij születési dátumául az akkor elfogadott 1793. október 22-ét, helyszínel pedig Makarjevet adja meg. Azonban már a következő kötetben [6] Kagan azt írja, hogy Lobacsevszkij 1792. november 20-án született (a Julianus-naptár szerint) Nyizsnyij Novgorodban, visszaulva a fent említett egyházi jegyzékre és anyakönyvre és megjegyezve, hogy ezekben nincsen nyoma a Lobacsevszkij vezetéknevének. Valójában Kagan 1943-ban másolatban már megismertette a Visnyevszkij által feltárt anyagokkal, de a háborús viszonyok miatt nem volt alkalma hitelességüket ellenőrizni⁸. A kötet [5] megjelenése után Kagannak az Akadémia közbenjárásával sikerült megszereznie a Gorkij kerületi levéltárból a Visnyevszkij által felkutatott dokumentumok másolati példányait, pár más irattal együtt, melyek közvetett módon megerősítették a Kagan által publikált adatokat [6].

⁴ G. Klugéval történt sorshúzás után.

⁵ Ezalkalommal két, azonos elnevezésű díjat osztottak ki.

⁶ I. I. Visnyevszkij életrajza az alábbi címen: www.opentextnn.ru/history/historiografy/historians/ros/nn/?id=1320

⁷ A vonatkozó dokumentumot a (16) szám alatt idézzük.

⁸ Ld. lennebb Kagan levelét A. A. Andronovhoz.

A Lobacsevszkij születési dátumára és helyszínére vonatkozó új adatokat fenntartással fogadták. Példaképpen említjük meg, hogy a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának levelező tagja (tehát akadémikusi címmel rendelkező) P. Sz. Alekszandrov, aki az említett kötetről [6] teljesen pozitív hangvételi recenziót közölt [8], a következőképpen vélekedett: „Abból, hogy 1792. november 20-án Ivan Makszimovics jegyzőnek Nyizsnyij Novgorodban Nyikolaj nevű fia született, még nem következik az, hogy Ivan Makszimovics Lobacsevszkij földmérőnek 1793. október 22-én ne születhetett volna Nyikolaj nevű fia valahol a Nyizsnyij-Novgorodi kormányzóság makarovói járásában”... Másfelől meg, az egyik kötet [9] kapcsán azt jegyzi meg, hogy „Lobacsevszkij legutolsó, leginkább átfogó és hű életrajzát Kagan professzor *Lobacsevszkij* című kötetében találjuk.

A [9] sorszám alatt említett kötet teljesen más megközelítést követel. Szerzője, a leningrádi irodalomtudós és levéltáros, Lev Boriszovics Modzalevszkij (1902–1948), B. L. Modzalevszkijnek, a kitűnő Puskin-kutatónak, az Akadémia levelező tagjának fia (1847–1928) az Akadémia történettudományi bizottságának felkérésére anyaggyűjtésbe kezdett 1942-ben Kazanyban Lobacsevszkij életrajzához, ahova a háború éve alatt a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának nagy részét menekítették. Az éveken át tartó kutatás eredményeképpen hatalmas lélegzetvételű munka született [9]: 827 nagyméretű oldalon 622 dokumentumot közöl, különböző személyek visszaemlékezéseit Lobacsevszkijre, gazdag referencia-anyaggal ellátva. Mindenezek ellenére azonban ebben a kötetben [9] Lobacsevszkij életútjának nyizsnyij-novgorodi korszakára csak két íromány vonatkozik a könyv legelején – és ezek közül is az egyik éppen az a kivonat az Alekszejev Templom anyakönyvéből, melyet a fentiekben részleteztünk. Modzalevszkij értelmezésében ez tekinthető a Lobacsevszkij születésére vonatkozó anyakönyvi bejegyzésnek

Láttuk tehát, hogy a vélemények megoszlanak és további, meggyőzőbb bizonyítékokra lenne szükség. Kagan kérésére a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának elnöke, Sz. I. Vavilov 1948. február 12-én kérésrel fordult a Gorkij-beli kerületi levéltárhoz. Az esetleges új, Lobacsevszkijre vonatkozó dokumentumok felkutatása Gorkijban valójában azonban még Vavilov felkérése előtt megkezdődött, a munkacsoportot A. A. Andronov akadémikus vezette. Úgy tűnik, Andronov véleménye Lobacsevszkij életművének problémájáról az alábbi levél megírására ihlette Kagant 1943. június 27-én:

„Mélyen tisztelt Alekszandr Alekszandrovics!

A küszöbönálló Lobacsevszkij-jubileum miatt az Akadémia azzal a feladattal bízott meg, hogy monográfiát írjak életéről és munkásságáról. A munka alatt nagyon komoly nehézségekbe ütköztem, amikor Lobacsevszkij születésének helyét és dátumát igyekeztem megállapítani. Meg kell említenem, hogy korábban az a kollektíva, amely Lobacsevszkij összes művei kiadásának előkészítésén dolgozott, arról értesült, hogy a Nyizsnyij Novgorodi Levéltár a probléma szempontjából rendkívül fontos okiratokat őriz. A munkaközösség megbízásából Kotyelnikov professzor Gorkijba utazott és az alábbi anyagokkal tért vissza.

A Nyizsnyij Novgorodi Alekszejev Templom anyakönyvi kivonatai.

Ugyanazon intézmény egyházi leltárjegyzékének kivonata.

A Nyizsnyij Novgorodi Levéltár főlevéltárosának nyilatkozata a Nyizsnyij Novgorodi Tanács elnökéhez, Pahomov elvtárhoz.

A felsorolt iratok másulatait ezennel csatolva Önnek is elküldöm. Két levélmásolatot is küldök, ezeket Visnyevszkij elvtárs írta Kotyelnikovnak. A Kotyelnikovtól kapott eligazítás értelmében áttanulmányoztuk Sz. Bogogyin cikkét, mely a Nyizsegorodszkaja Kommuna című lapban jelent meg 1929. szeptember 26-án (222. sz.). A cikk elolvasása után arra a következtetésre jutottunk, hogy az 1793. október 22 dátum semmiképpen sem tekinthető Lobacsevszkij születése valószínű időpontjának, ezzel ellentétben az 1792. november 20 tűnik a helyesnek. Ez a dátum ténylegesen arra az anyakönyvi bejegyzésre alapoz, melyről az előbb szó esett. Ezenkívül az is nagyon valószínűnek tűnik, hogy a valóságban N. I. Lobacsevszkij Sz. Sz. Sebarsin fia volt.

Mivel egészségi állapotom nem teszi lehetővé, hogy személyesen utazzam Gorkijba valamennyi adatot ellenőrizni, azzal a nagy kéréssel fordulok Önhöz, hogy legyen segítségemre ebben a kérdésben, azaz legyen szíves személyesen vagy teljesen megbízható személyek által valamennyi vonatkozó adatot megvizsgálni. Mindenekelőtt azt kellene megállapítani, hogy fennmaradtak-e olyan egyházi anyakönyvek és leltárjegyzékek, melyről szó volt, illetve ezek eredetiben vagy másolatban maradtak-e fent. Nagyon jó lenne, hogyha ezekhez olyan kiegészítő okmányokat is csatolhatna, melyeket ott helyben őriznek.

Mind Önt, mind a kutatásban esetlegesen közreműködőket már előre is szeretném legmélyebb hálámról biztosítani.

27/VII-43. Őszinte nagyrabecsüléssel Ven. Kagan professzor

Moszkva, Bolsaja Poljanka, 44. sz., 4. lakr.

P.S. Az anyakönyvi bejegyzések kiegészítéseiképpen még az alábbi megjegyzésem volna:

Глубокоуважаемый

Александр Александрович,

в связи с предстоящим юбилеем Н.И. Лобачевского я имею от Академии наук поручение составить монографию о жизни и творчестве Лобачевского. Работая над этим, я вернул серьезное затруднение в деле установления места и даты рождения Лобачевского. Нужно сказать, что уже ранее Комитет, занимавшийся подготовкой к изданию полного собрания сочинений Лобачевского, для установления о том, что Нижегородский Архив располагает существенными сведениями по этому вопросу. Странно, что А.Т. Козельский по поручению Комитета посетил Горький и не нашел следующие материалы.

1. Всписи из муромской книги Нижегородской Алексеевской церкви,
2. Всписи из исповедальной книги той же церкви и
3. Войско записки старшего архидьякона Нижегородского к председателю Нижегородского губ. Стасову.

Kagan Andronovhoz írott levelének első oldala

„Az 1792-es bejegyzés éppen olyan, mint az 1793-as, csak éppen át van húzva; érdemes meggondolni, nem utaztak-e ki Makarevbe vagy Liszkovo faluba, nagyon jó lenne megtekinteni az anyakönyveket és egyházi összeírásokat.”

A levél végén más tintával és más kézírással íródott jegyzet található: „a dokumentumokat ajánlott csomagként elküldtük”. Ez valószínűleg Andronov széljegyzete.

Alekszandr Alekszandrovics Andronov (1901–1952), fizikus, rendkívül széleskörű érdeklődési körrel tett tanúbizonyságot, ezek közé tartozott a tudománytörténet is¹⁰. Úgy tűnik, a háborús körülmények megakadályozták az Andronov tervezett Lobacsevszkij bibliográfiájának időbeli befejezését, azonban 1947-ben kutatócsoportot alakított, melybe meghívta a helyi levéltár részéről N. I. Pravidovot, M. P. Tretyjakovot, V. M. Vosztrjakovot, A. N. Konovalovot, J. M. Kagant, N. V. Usakov építészt és I. Kirjanov történészt¹¹. Andronov nemcsak névlegesen volt vezetője a csoportnak – őszinte lelkesedéssel, személyesen vett részt a dokumentumok áttanulmányozásában (ld. visszaemlékezéseit [10], [11] alatt; neve fennmaradt a nyizsnyij-novgorodi levéltár vonatkozó irományainak kutatói lapjain, kiterjedt levelezést folytatott. Andronov szerette volna a kutatásba bevonni I. A. Andronyikovot is¹².

Az Andronov által irányított csoport első ízben a *Gorkovszkaja kommuna* című folyóiratban tette közzé következtetéseit, Andronov cikke formájában [12]. A kutatás történetét felgöngyölítő cikk [13], melyben a levéltári anyagokat is nyilvánosság elé tárta, csak Andronov halála után jelent meg (N. I. Pravidov készítette elő kiadásra). A tanulmány [13] az alábbi konklúzióval zár: „...valamennyi fellelhető dokumentumot figyelembe véve, mind a korábban ismeretes anyagokat, mind az I. I. Visnyevszkij által 1929-ben beazonosított irományokat, illetve a Gorkijban működő levéltár alkalmazottai által 1947–1948-ban feltárt dokumentumokat, és valamennyi dokumentumot áttanulmányozva és egybevetve, szükségképpen arra a következtetésre jutunk, hogy a kimagasló matematikus Nyikolaj Ivanovics Lobacsevszkij születése Nyizsnyij Novgorodban történt, 1792. november 20-án (a régi naptári időszámítás szerint).

Már Andronov halála után megkezdődtek a kutatások annak a háznak a beazonosítására, melyben Lobacsevszkij megszületett és ahol gyermekkorát töltötte: a [14] szám alatt feltüntetett tanulmányban Nagyezsda Ivanova Pravidova¹³ (1900–1987) levéltáros-paleográfus bebizonyította, hogy ez a ház az Alekszejevskij és a Voznyeszenskij (ma: Oktyabrszkij) utcák kereszteződénél állt.

Később a leningrádi történész, Borisz Varfolomejevics Fedorenko¹⁴ (1913–2007) más megközelítést javasolt [15]. Javaslatát, illetve a felhozott érveket részletesen a [16] szám alatti kötetében fejti ki. A kötetről [15] azt kell elmondanunk, hogy Fedorenko több évre terjedő kutatásait foglalja össze, L. B. Modzalevszkij könyvéhez [9] hasonló gondolatmenet alapján (nem véletlen, hogy a két kötet már címében is hasonló). A könyv 477 dokumentumot ad közre, melyből immár 49 vonatkozik a nyizsnyij-novgorodi időszakra; tartalmaz továbbá jegyzeteket és referencia-anyagot is. Fedorenko két rendkívül érdekes következtetéséről részletesebben az alábbiakban fogunk szólni.

Az Andronov által vezetett kutatócsoport eredményei fokozatosan nyertek elismerést. 1948-as kiadványában [7] V. F. Kagan már utal A. A. Andronov újságcikkére [11], és azt írja, hogy „szükséges teljességgel bizonyítottnak tekintenünk, hogy” a születés időpontja és helyszíne 1792. (régii naptár szerinti) november 20, Nyizsnyij Novgorod. Miután 1956-ban megjelent a [13], [14] tételnél feltüntetett műve, ezek az adatok széleskörű elfogadtatásnak örvendhettek. Mindenezek ellenére azonban továbbra is maradnak talányok Lobacsevszkij életrajzában, mindenekelött a születési körülményeire vonatkozóan: mi volt édesanyjának, Praszkovja Alekszandrovnának leánykori neve, és, bármennyire is furcsán hangzik, ki volt az édesapja. Ezek a kérdések játsszák a főszerepet a [16] és [17] alatt jegyzett kötetekben, melyek a Nyizsnyij Novgorodi Egyetem kiadásában jelentek meg 1992-ben, Lobacsevszkij születésének kétszázadik évfordulójára.

Tamara Ivanova Kovaleva¹⁵ (1938–2004) nyizsnyij-novgorodi történész és Nyikolaj Filippovics Filatov professzor kötetükben [17] a Lobacsevszkij nyizsnyij-novgorodi gyökereire vonatkozó részben azt a hipotézist fejtik ki, miszerint Praszkovja Alekszandrovn Lobacsevszkaja A. I. Viseszlavcev pétervári tiszt lánya volna. A hipotézis nem rendelkezik kellő mennyiségű bizonyítékkal, azonban ha mégis így lenne, teljes mértékben megmagyarázná, miért rejtegette P. A. Lobacsevszkaja akkora körültekintéssel származását: 1786. november 7-én Péterváron „A bérkocsiban feleségével és egy nemes fiatal hölgygel utazó Viseszlavcev egyszer csak kést rántott rájuk, majd magára is. Istennek hála, őket csak könnyebben sebesítette meg, maga azonban halálos sebet kapott.” – mesélte otthonában, ebéd mellett a jekatyerinburgi főúr, A. V. Orlov.¹⁶

¹⁰ A. A. Andronov életére és munkásságára vonatkozóan kiterjedt szakirodalommal rendelkezünk. A rá vonatkozó számos visszamemlékezés rendkívüli tulajdonságokkal megáldott emberről tanúskodik – ld. , [10], [11] (A. A. Andronov összes műveinek bibliográfiáját ld. a [10] alatt).

¹¹ Lehetséges, hogy a jegyzék nem teljes – pl. a [10] tételben azt találjuk, hogy „néhány történész és levéltáros csoport”.

¹² Ld. a jelen tanulmány második függelékét; a teljes levél megjelent a [16] alatt.

¹³ N. I. Pravidova részletes és rendkívül érdekes életrajza elérhető itt: www.unn.ru/rus/f3/h_priv.htm.

¹⁴ B. V. Fedorenko, a szentpétervári Dosztojevskij Múzeum kezdeményezője és első igazgatója.

¹⁵ T. I. Kovaleva – a Nyizsnyij Novgorodi Egyetem múzeumának igazgatója.

¹⁶ Ld. [17], a 31. oldalon található idézetet.

Dmitrij Andrejevics Gudkov¹⁷ (1918–1992) kötete [16] szintén rendkívül érdekes kérdést boncolgat, éspedig, hogy ki lehetett valójában Lobacsevszkij édesapja. I. I. Visnyevszkij, a Lobacsevszkij származását egyházi anyakönyveket és összeírásokat kutatók első kiváló szakembere már 1929. december 12-én ezt írta levelében:¹⁸ „...az 1799-es kivonat Lobacsevszkij édesanyját és valamennyi fiát Sebarsin földmérő „neveltjeiként” tünteti fel. Az 1744-es törvény alapján a „nevelt” a házasságon kívül született gyermekkel volt egyenértékű, amit meggyőzően sikerült bizonyítanom az egyházi anyakönyvek és összeírások alapján...” Visnyevszkij volt tehát az első, aki először feltételezte, hogy Lobacsevszkij, valamint testvérei, Alekszandr és Alekszej édesapja a földmérő Szergej Sztjepanovics Sebarsin volt és nem Ivan Makszimovics kormányzósági iktató. Ez a feltételezés először Andronov megjegyzésében lát napvilágot [4], aki nem tüntette fel Visnyevszkijt és saját ötleteként tartott ki mellette (ld. [16], 19. o.), annak ellenére, hogy D. A. Gudkov szerint osztotta az előbbi nézőpontját, még akkor is, hogyha ezt írásban nem erősítette meg.

Nyilvánvaló, hogy ekkora horderejű feltételezést kivételesen erős bizonyítékokra lehet csak alapozni. Ennek érdekében D. A. Gudkov az Orosz Birodalom 13 törvényrendeletére, illetve 81 levéltári okiratára támaszkodik, ezek közül 21 újdonság erejű, azaz Gudkovnál jelenik meg első ízben, a további 30 pedig olyan iromány, melyet az Andronov által vezetett kutatócsoport tárt fel, de csak most kerülnek első ízben kiadásra; ezenkívül a korábbi forrásközlések tévedéseit is korrigálják. Ezen kívül először lát napvilágot ebben a kötetben [16] az a nagyobb lélegzetvételű írás (75 nyomtatott oldal), mely 1898–1899 között született és Nyikolaj Nyikolajevics Lobacsevszkij, a fiú visszaemlékezéseit tartalmazza apjára, N. I. Lobacsevszkijre.¹⁹

Gudkov saját következtetéseinek a kötet [16] előszavában ad hangot: „nagymennyiségű levéltári anyag és forrásdokumentum áttanulmányozása után véleményem szerint a következő adatokat lehet minden kétséget kizáróan megerősíteni Lobacsevszkij életrajzából: <...>

Bizonyítást nyert, hogy Nyikolaj Ivanovics Lobacsevszkij és két testvére, Alekszandr és Alekszej a makarevi földmérő és százasos, Sz. Sz. Sebarsin és P. A. Lobacsevszkaja gyermekei voltak. Ez a körülmény, úgy tűnik, P. A. Lobacsevszkaja, sőt Lobacsevszkij több titokzatos tettére is magyarázatot nyújtott volna.”

Remélhető volt, hogy a D. A. Gudkin által rendkívüli alaposággal adatolt variáns ugyanúgy széles körben elfogadottá válik, amint az korábban Andronovnak a születés helyére és időpontjára, illetve Pravilovajának a szülőháza vonatkozó következményeivel történt. Azonban sajnos, nem adhatjuk át magunkat a túlzott optimizmusnak, mivel még a mai napig is gyakorlatilag minden Lobacsevszkijre vonatkozó publikáció ugyanazokat a régi legendákat és tévedéseket ismételteti, melyek közül néhányat most mi is megpróbáltunk görcső alá venni.

A Lobacsevszkij-irodalom néhány legendája és tévedése

1. *Igaz-e vagy sem, hogy Gauss kifejezetten azért tanulta volna az orosz nyelvet, hogy eredetiben olvashassa Lobacsevszkij műveit?* Valójában bármilyen, Lobacsevszkijre vagy Gaussra vonatkozó szöveget vennénk elő, szinte bizonyos, hogy a fenti állításra igenlő választ kapnánk benne. W. Bühler, Gauss német származású, amerikai biográfusa azt írja: (ld. [19], 155. o.): „Éppen Lobacsevszkij műveinek kapcsán kezdett Gauss oroszul tanulni.” Ezt a rendkívüli mértékben elterjedt legendát azonban éppen A. V. Vasziljev cáfolta meg (ld. [3], 156-157. o.): „Tanulta-e Gauss az orosz nyelvet azért, hogy eredetiben olvashassa Ny. I. Lobacsevszkij oroszul írodott műveit? – sajnos, erre a kérdésre nemleges választ kell adnunk. A továbbiakban Vasziljev, Gauss és a csillagász Schumacher, 1839–1846 közötti levélváltásából idéz és részletesen megindokolja döntését. Egész pontosan Gauss 1839. augusztus 19-én íródott levelére hivatkozik: „A múlt tél kezdetén elkezdtem tanulni az orosz nyelvet, mivel úgy gondolom, egy új képesség elsajátítása a megfiatalodáshoz hasonló”; megjegyzi továbbá, hogy 1840. augusztus 8-án keltezett levelében Gauss arról ír, hogy noha megvannak neki három kötetben Puskin versei, szívesebben olvasna prózát. Vasziljev azt is megjegyzi, hogy Gauss nem rendelkezett Lobacsevszkij orosz nyelvű munkáival egészen 1840 augusztusáig, és hogy Schumacherrel váltott levelezésében Lobacsevszkij neve egyszer sem merül fel az 1846-os évig.

¹⁷ D. A. Gudkov professzor, híres matematikus, akinek 1969-ben sikerült megoldania a Gilbert híres 16-os feladványának első részében részletezett feladatot.

¹⁸ Ld. [16], a 17. oldalon található idézetet.

¹⁹ D. A. Gudkov kötetének tartalmáról bővebben: [18]

Igaz, hogy Böhler, aki könyvét [19] angol nyelven jelentette meg 1981-ben, nem is olvashatta azt a kötetet [3], mely csak 1992-ben látott napvilágot, azonban, sajnos, 1992 után sem enyészik el a téves feltételezés Gauss orosz-tanulásának indokairól.

2. Lobacsevszkij geometriájának „születésnapjáról”. Csakúgy, mint Gauss „orosz-tanulásának” esetében, szinte minden publikáció, mely Lobacsevszkij geometriáját tárgyalja, a következőképpen ír: „Az új geometria születésének 1826. február 1-ikét kell tekintenünk”, ezt követően kifejtve (valamennyien hasonló mértékben pontatlanul), hogy ezen a napon a Kazanyi Egyetem filozófiai fakultásának fizika-matematika szakosztályi gyűlésén Lobacsevszkij felolvasta *A geometria alapjainak rövid összefoglalása, különös tekintettel a párhuzamosok teoremajára* címmel. Hogy csak néhány friss példát soroljunk fel: „Az új geometria felfedezéséről szóló tudományos bejelentést Ny. I. Lobacsevszkij a Kazanyi Egyetemen tette meg 1826-ban ([21], 228. o.); „a nem-euklidészi geometria felfedezése óta eltelt 180 év” (a „Kazanszkij Univerzitet” című lapban, 2006 februárjában); „Idén... a Lobacsevszkij-féle geometria közzétételének 180. évfordulóján ... 1826-ban tartott először előadást a Kazanyi Egyetemen az euklidészi párhuzamosok axiómájáról (a „Nyizsegorodszkij Univerzitet” című lapban 2006 februárjában).

Az 1826. február 11-i dátum feltétel nélküli elfogadása mint a nem-euklidészi geometria közzétételének időpontja, finoman szólva is megalapozatlan. G. E. Izotov, kazanyi geometria-professzor (1917-2006) már 1992-ben ezt írta [22]: „kétséges az a széles körben elterjedt meggyőződés, hogy 1826. február 11-én Lobacsevszkij előadást tartott vagy felolvasta dolgozatát”. Valójában csak Lobacsevszkij felterjesztése ismeretes, melyet 1826. február 6-án adott át a fizika-matematika szakosztály tanácsának, csatolva hozzá *Rövid összefoglaló...* című dolgozata francia nyelvű kéziratát, a szakosztály február 11-iki ülésének jegyzőkönyvében pedig az áll, hogy „meghallgattott Lobacsevszkij rendes tanár f.év február 6-án melléklettel együtt benyújtott javaslata ... francia nyelvű dolgozat ..., melyről szeretné a szakosztály tagjainak véleményét kikérni.” A továbbiakban a jegyzőkönyv azt írja, hogy a tanács a jelzett dolgozatot véleményezés végett átadta Szimonov és Kupfer professzoroknak, illetve Brasman adjunktusnak, akik véleményüket majd tudatni fogják a szakosztállyal. Rendelkezünk egy 1827. március 27-i dokumentummal is, melyben arról értesülünk, hogy Szimonov, Kupfer és Brasman nem adta le a véleményt a dolgozatról; maga az irat, „Lobacsevszkij professzor úr kérése dolgozata véleményezése tárgyában” 1834-ben került a levéltárba.

Nyilvánvaló, hogy a „meghallgattott Lobacsevszkij rendes tanár február 6-án benyújtott javaslata” kifejezés arra utal, hogy 1826. február 11-én csak Lobacsevszkijt vizsgálták meg. Ily módon a dolgozatról vagy a nyilvános felolvasásról ezért is nem találunk semmiféle említést a dokumentumokban.

Az általános szokás szerint valamely felfedezés időpontjának az első publikációt vagy a kéziratnak a kiadóban való leadását tekintik, és természetesen, a nyilvános felolvasást is a publikálással egyenértékűnek kell tekintenünk. Csakhogy a mi esetünkben semmilyen bizonyíték nem áll rendelkezésünkre arra vonatkozóan, hogy az előadást megtartották, sőt, *A geometria alapjainak rövid összefoglalásának* kézírata is elveszett²¹. Ilyen körülmények között inkább helyénvaló a Lobacsevszkij-féle geometria 180. évfordulóját 2009-ben ünnepelni, amikor, mint ismeretes, nyomtatásban megjelent első munkája a nem-euklidészi geometriáról a *Kazanszkij vesztnyik* című lapban 1829–1830 között.

A következőkben szeretnék kitérni B. V. Fedorenko két felfedezésére, melyet 1988-ban megjelent kötetében [6] részletez, melyről szintén gyakorta megfelelnek a későbbi Lobacsevszkijre vonatkozó munkák.

3. N. I. Lobacsevszkij portréiról. Sajnos, rendkívüli kevés megörökített arcmásról van tudomásunk. A leggyakrabban közölt Lobacsevszkij portré vagy a V. A. Scsegoljkov (1811–1857) festménye (ld. 1. sz. ábra), vagy az ismert kazanyi művész, L. D. Krjukov (1783–1843) által készített portré (ld. 2. sz. ábra). A [23] alatt közölt tétel szerint az első portré eredetije a Kazanyi Egyetem Geometria Kabinetének, a második munka eredetije pedig 1928-ban a moszkvai L. N. Tolsztoj Múzeum tulajdonát képezte, és ott lógott (legalábbis 1948-ig) az Akadémia Elnökének kabinetében; jelenleg ennek a portrének a másolatai a Kazanyi és a Nyizsnyij Novgorodi Egyetem rektorainak kabinetét ékesítik. Fedorenko azt állítja (ld. [6], 350-354 o.), hogy Scsegoljkov portréja egyáltalán nem Lobacsevszkijt ábrázolja, és indoklásában a következőket sorolja fel:

²¹ N. I. Lobacsevszkij említést tesz erről a kéziratról a nem-euklidészi geometriának szentelt első évben (1829-ben), noha ez az utalás nem teszi lehetővé, hogy elfogadható véleményt mondhassunk a kézirat tartalmáról.

1. ábra:
V. A. Scsegoljkov műve

2. ábra:
L. L. Krjukov műve

- 1) A portré hátoldalán az alábbi szöveg olvasható: „Természet után festette Scsegoljkov”. Amennyiben ezt egybevetjük a művész születésének dátumával, illetve azzal a periódussal, amikor N. I. Lobacsevszkijt láthatta, arra a következtetésre jutunk, hogy Scsegoljkov művét 12 évesen festette!
- 2) A portré tanulmányozása után arra a következtetésre jutunk, hogy ez Scsegoljkov egyetlen ismert munkája, és léteznek arra vonatkozó dokumentumok 1833–1835-ből, hogy ez az arckép a festő- oktatói kötelessége által megkövetelt minősítési munka, melyet a Nyizsnyij-Novgorod-i gimnázium tanügyi tanácsának tagja rajztanári minőségében végzett.
- 3) A Kazanyi Egyetem Vezetőségének egy 1834-ben kibocsátott okmánya az arcképet festménynek nevezi, mely „kabátos férfit ábrázol, előtte féldomborművel”. Sok évvel később, a rajzosztály vagyoneleltárában, melyet N. N. Bulics professzor állított össze 1865-ben, az olajfestmények jegyzékében egy „Emelvényre támaszkodó férfi” című festmény is található – nyilvánvalóan Scsegoljkov munkájáról van szó. Semmiképpen sem feltételezhetjük, hogy ilyen leírással illették volna Lobacsevszkij portróját.
- 4) A Scsegoljkov festményén ábrázolt férfi barna szemű, noha több kortárs visszaemlékezéséből is tudjuk, hogy Lobacsevszkij szemei szürkék voltak.
- 5) Utolsósorban, Fedorenko kérésére a két portrét kriminológiai módszerekkel végzett vizsgálat keretében vetették egybe, a vizsgálat pedig a következő következtetéssel zárult: „Scsegoljkov portréja minden valószínűség szerint nem a matematikus Lobacsevszkijt ábrázolja, hanem egy más személyt”.

Ezeket a teljesen meggyőző érveket figyelmen kívül hagyva, még ma is egy sor kiadványban, azon kívül az interneten, a Scsegoljkov festménye által ábrázolt férfit Lobacsevszkijként tüntetik fel. A Krjukov portréja kétségkívül eredeti, noha, sajnos, nem lehetne azt állítani, hogy jól ismernék Ny. I. Lobacsevszkij külsejét – ismeretes ugyanis, milyen szkeptikus bírálattal illette maga Nyikolaj Ivanovics, fia, Nyikolaj Nyikolajevics és még sokan mások is a portré és eredetije hasonlatosságát. Lobacsevszkij egyetlen hiteles ábrázolása az 1855-ben, azaz egy évvel a tudós halála előtt készített dagerrotípiá, noha ez is erősen retusált formában maradt fenn.

4. **Ki rejtőzik az „Sz. Sz.” álnév alatt?** Jól ismert tény, hogy a „Szin Otyeecsasztva i Szeverin Arhiv” című lap 41. számában (1834) teljességgel hozzá nem értő és durva bírálat jelent meg „Sz. Sz.” szignóval *A geometria alapjainak rövid összefoglalásáról*. Hosszú időn keresztül nem sikerült megállapítani, ki lehet ennek a bírálatnak a szerzője. A gyanú M. V. Osztrogradszkijra terelődött, aki 1832-ben szóban bírálta Lobacsevszkij művét. Az „Sz. Sz.” álnév titkát végül Fedorenko leplezte le kötetének [6] 340-349 lapjain.

Az Akadémia 1832-es jegyzőkönyveit tartalmazó levéltári anyag alapos áttanulmányozása után Fedorenko elsőként azt bizonyítja, hogy a Modzalevszkij kötetében [8] közöltek nem mindenben felelnek

meg a valóságnak, és ezek az ismert dokumentumok semmiképpen sem erősítik meg azt a széles körben elterjedt véleményt, hogy a „Szin Otyeceszvtva” című lapban megjelent bíráló szerzője M. V. Osztrogradszkij volna.

Ezután Fedorenko egy másik bírálatról ad hírt, mely *Megjegyzések a Lobacsevszkij úr által összeállított geometria programról* címmel 1834. március 21-én jelent meg a „Szevernaja Plecsa” című lapban, megintcsak a talányos Sz. Sz. szignó alatt. Csakhogy ebben az esetben hasonnevűségről van szó, Ivan Vasziljevics Lobacsevszkijről (megh. 1858-ban), az orvos-sebészeti akadémia matematika és fizika professzoráról, aki a kör négyszögesítésének megszállottja volt és 1833-ban *Geometria program, mely a kör négyszögesítésének kulcsát adja* címmel jelentette meg munkáját. Figyelemfelkeltő szándékkal jelent meg a műnek szentelt cikk 1834. március 10-én a „Szevernaja Plecsa” lapjain. A két említett bíráló stílusbeli és tartalmi hasonlóságokat mutat, egyforma kijelentéseket használnak, a szóhasználatban és írásmódban ugyanazon sajátosságok figyelhetők meg, ezért is állíthatjuk, hogy ugyanarról a szerzőről van szó.

Azért, hogy „kikövetkeztethessük” a szerző személyét, Fedorenko szerint az alábbi „szokatlan alapvető feltételeknek” kell eleget tennie: 1) a szerző az Oktatási Minisztérium bizalmát és elismerését bírta; 2) Szentpétervárott élt; 3) matematikus volt, noha meglehetősen korlátozott ismeretekkel rendelkezett; 4) A „Szevernaja Plecsa” és a „Szin Otyeceszvtva” kiadóinak és mindenekelőtt N. I. Grecs ismerőse volt, aki nem akarhatta megrontani vele kapcsolatát.

Végül Fedorenko azt bizonyítja, hogy mindezeket a tulajdonságokat Fjodor Ivanovics Busse (1798–1859) egyesítette magában, ő a Pedagógiai Főgimnázium matematika adjunktusa és a pedagógia rendes professzora volt. Noha ennek a professzornak az iskoláztatása mindössze a szentpétervári kormányzósági gimnáziumra korlátozott, ahol 1814-ben végzett, illetve egy mintegy másfél éves (1815. január – 1816. augusztus) diákoskodásra korlátozódott a Pétervári Pedagógiai Intézetben, ez nem akadályozta meg abban, hogy „a vezetőség megbízásából” aritmetikai, geometriai, a logaritmustáblákról stb. publikáljon és valóságos államtanácsossá küzdje fel magát. Mindezeknek egyszerű magyarázata van: Busse Sz. Sz. Uvarov, a nemzeti nevelésiügyi miniszter támogatását élvezte és mindig híven követte ez utóbbi elképzeléseit „igazhitúségről, önkényuralomról és nemzetiségéről”.

Ami az Sz. Sz. álnevet illeti, ez egyszerűen csak a Busse vezetéknevét két „sz” betűjére vonatkozik. Fedorenko korbelti példákat említ hasonló álnevek használatára vonatkozóan és azt is bebizonyítja, hogy Busse még egy álnévvel rendelkezett, mely ugyanarra a meggondolásra épül: az *Enciklopédiai lexikon* (Szentpétervár, 1 kötet, 1835, XV o.) számára írott egyetlen cikkét, mely máskülönben nem is matematikai tárgyú, „14.2” szignóval látta el, mely a szláv ábécé 14. betűjére, az „sz” betűre utal és mely vezetéknevében kétszer fordul elő.

* * *

A. A. Andronov tanulmányában [12] arra mutat rá, hogy „szégyen az orosz és az egyetem tudomány számára, hogy Lobacsevszkij életrajzának legalapvetőbb adatait sem ismeri”, és különösen az, hogy „mind a mai napig nem sikerült emlékművet, vagy legalább emléktáblát állítani valahol szülőhelye közelében”.

Andronov állhatatosan munkálkodott Lobacsevszkij emlékének ápolásán Nyizsnyij Novgorodban, beadvánnyal fordult ezügyben Kartanovhoz, a SzU felsőoktatásért felelős miniszterének, helyetteséhez, A. M. Szamarinhoz és más intézményekhez. 1948 januárjában kelt M. I. Rogyionovhoz címzett levelében egyebek között azt írja: „A valahol Lobacsevszkij” szülőhelyén felállítandó emlékmű vagy emléktábla azt a tiszteletet juttaná kifejezésre, mellyel ennek a kiemelkedő orosz tudósunk mindenképpen tartozunk”. Sajnálatos módon azonban a dolog lassan haladt, és három évvel később, 1951. november 12-én Andronov azt írta Sz. I. Bogogyinnak: „Megbeszéléseket folytattam Moszkvában arról, hogyan tisztelhetnénk meg Lobacsevszkij emléket szülővárosában. Általában véve az a vélekedés járja, hogy 1956-ig (mikor halálának 100. évfordulójára emlékezünk) nemigen számíthatunk semmi komolyra, ami jelentős anyagi erőfeszítést igényelne. Azt tanácsolják, hogy minden írásbeli jelentésben említsem meg ezt a közelgő dátumot.” Andronov kezdeményezésére, de már halála után a Szovjetunió legfelsőbb tanácsának 1956. március 20-án kelt elnöki rendelete a Nyizsnyij Novgorodi Egyetemnek engedélyezte az Ny. I. Lobacsevszkij név felvételét. Mindenezek ellenére Nyizsnyij Novgorodban még a mai napig sincsen emlékműve. 2005-ben a Nyizsnyij Novgorodi Egyetem javaslatot tett emlékmű állítására az Alekszejevicskij és Voznyeszenszkij utcák kereszteződésénél, ahol Lobacsevszkij szülőháza állt²². Jelenleg létezik szoborterv és a városi hatóságok jóváhagyása az emlékmű felállítására nézve, így reménykedhetünk abban, hogy a kiemelkedő tudós szülőhelyén emlékmű épülhet.

²² 2005-ig ezen a helyen piac működött, a terület építészeti szempontból alkalmatlan volt. Jelenleg a piacot felszámolták, helyén üzletközpont épül, azonban a leendő épület előtti kis téren – egészen pontosan az a hely, ahol a Lobacsevszkij-Sebarsin birtok helyezkedett el – fenntartották az emlékműépítés lehetőségét.

Szakirodalom

1. Попов А.Ф. *Воспоминания о службе и трудах профессора Казанского университета Н.И.Лобачевского*.// Ученые записки казанского университета, 1857, том IV.
[Popov, A. F. *Visszaemlékezések a kazanyi egyetem tanárának, N. I. Lobacsevszkijnek életéről és munkásságáról*. //A kazanyi egyetem tudományos közleményei 1857, IV. köt]
2. Янишевский Е.П. *Историческая записка о жизни и деятельности Н.И. Лобачевского*. Казань, 1868.
[Janyiszevszkij, E. P. *Történelmi vázlat N. I. Lobacsevszkij életéről és munkásságáról*. Kazany, 1868]
3. Васильев А.В. *Николай Иванович Лобачевский. 1792–1856*. – М.: Наука, 1992, 229 с.
[Vasziljev, A. V. *Nyikolaj Ivanovics Lobacsevszkij. 1792–1856*. Moszkva, Nauka. 1992, 229. o.]
4. Богодин С.И. *Где и когда родился математик Лобачевский (по материалам Нижегородского краевого архивного бюро)*.// Газета «Нижегородская коммуна», 26 сентября 1929 г.
[Bogogyin, C. I. *Hol és mikor született a matematikus Lobacsevszkij (a Nyizsnyij Novgorod-i kerületi levéltár anyaga alapján // „Nyizsegorodszkaja kommuna”, 1929. szept. 26]*
5. Каган В.Ф. *Великий ученый Н.И. Лобачевский и его место в мировой науке*. – Изд. АН СССР, М – Л., 1943, 56 с.
[Kagan, V. F. *N. I. Lobacsevszkij, a kiváló tudós és helye az egyetemes tudományban*. A SZU Tudományos Akadémia kiad. Moszkva-Leningrád, 1943, 56. o.]
6. Каган В.Ф. *Лобачевский*. – Изд. АН СССР, М – Л., 1944, 348 с.
[Kagan, V. F. *Lobacsevszkij*. A SZU Tudományos Akadémia kiad. Moszkva-Leningrád, 1944, 348 o.]
7. Каган В.Ф. *Лобачевский*, изд.2. – Изд. АН СССР, М – Л., 1948, 508 с.
[Kagan, V. F. *n. I. Lobacsevszkij. 2. kiad.* A SZU Tudományos Akadémia kiad. Moszkva-Leningrád, 1948, 508. o.]
8. Александров П.С. //Вестник АН СССР, 1945, №4, С. 148.
[Alekszandrov, P. Sz. // A SZU Tudományos Akadémia Értesítője, 1945, 148. o.]
9. Модзалевский Л.Б. *Материалы для биографии Н.И. Лобачевского*. – Изд. АН СССР, М –Л., 1948, 827 с.
[Modzalevszkij, L. B. *Adatok N. I. Lobacsevszkij életrajzához*. A SZU Tudományos Akadémia kiad. Moszkva-Leningrád, 1948, 827. o.]
10. Бойко Е.С. *Александр Александрович Андронов*. – М.: Наука, 1991, 254 с.
[Bojko, E. Sz. *Alekszandr Alekszandrovics Andronov*. Moszkva, Nauka. 1991. 254. o.]
11. *Личность в науке. А.А. Андронов. Документы жизни*. – Н.Новгород: Изд-во ННГУ, 2001, 287 с.
[A tudomány embere. *A. A. Andronov. Egy élet dokumentumai*. – Nyizsnyij Novgorodi Egyetem kiad. 2001. 287. o.]
12. Андронов А.А. *Где и когда родился Н.И. Лобачевский*.//Газета «Горьковская коммуна», 1948, № 109, С.2.
[Andronov, A. A. *Hol és mikor született N. I. Lobacsevszkij*. // „Gorkovszkaja kommuna”, 1948, 109. sz. 2.o.]
13. Андронов А.А. *Где и когда родился Н.И. Лобачевский (Записка о месте и дате рождения Н.И. Лобачевского)*.//Историко-математические исследования, 1956, вып. IX, С.9-48.
[Andronov, A. A. *Hol és mikor született N. I. Lobacsevszkij (Adalékok N. I. Lobacsevszkij szülőhelyéről és szülőházáról)* // Isztoriko-matyematyicseszkie isszledovanyija, 1956, IX. évf. 9–48. o.]
14. Привалова Н.И. *Дом, в котором родился Н.И. Лобачевский*.//Историко-математические исследования, 1956, вып. IX, С.9-64.
[Privalova N. I. *N. I. Lobacsevszkij szülőháza*. // Isztoriko-matyematyicseszkie isszledovanyija, 1956, IX. évf. 9–64. o.]
15. Федоренко Б.В. *Новые материалы к биографии Н.И. Лобачевского*. – Л.: Наука, 1988, 384 с.
[Fedorenko, B. V. *Új adatok N. I. Lobacsevszkij életrajzához*. // Leningrad – Nauka, 1988. 384. o]
16. Гудков Д.А. *Н.И.Лобачевский. Загадки биографии*. – Н.Новгород: Изд-во ННГУ, 1992, 241 с.
[Gudkov, D. A. *N. I. Lobacsevszkij. Az életrajz titkai*// A Nyizsnyij Novgorod-i Egyetem kiad., 1992. 241. o]

17. Ковалева Т.И., Филатов Н.Ф. *Н.И. Лобачевский и Нижегородский край на рубеже XVII- XIX столетий*. – Н.Новгород: Изд-во ННГУ, 1992, 139 с.
[Kovaleva, T. I., Filatov, N. F. *N. I. Lobacsevszkij és a Nyizsnyij Novgorod-i járás a XVII–XIX században* // A Nyizsnyij Novgorod-i Egyetem kiad., 1992. 139. o.]
18. Полотовский Г.М. *Кто был отцом Николая Ивановича Лобачевского? (По книге Д.А. Гудкова «Н.И. Лобачевский. Загадки биографии»)*. // Вопросы истории естествознания и техники, 1992, №4, С.30-36.
[Polotovszkij, G. M. *Ki volt Nyikolaj Ivanovics Lobacsevszkij édesapja?* (D. A. Gudkov N. I. Lobacsevszkij. *Az életrajz titkai kötete alapján* // „Voproszi isztorii esztyesztoznanyija i tyehnyiki, 1992. 4. sz. 30–36 o.]
19. Бюлер В.К. *Гаусс. Биографическое исследование*. – М.: Наука, 1989, 207с.
[Bühler V. K. *Gauss. Életrajzi kutatások V*. Moszkva – Nauka, 1989. 207. o.]
20. Ф. Клейн. *Лекции о развитии математики в XIX столетии*. Том 1. М., «Наука», 1989.
[Klein, F. *Tanulmányok a matematika 19. századi fejlődéséről* 1. köt.. Moszkva – Nauka, 1989.]
21. А.Г. Попов. *Псевдосферические поверхности и некоторые проблемы математической физики*.//Фундаментальная и прикладная математика, 2005. Том 11, №1. С. 227-239.
[Popov, A. F. *A pszeudoszférikus felületek, illetve a matematikai fizika néhány kérdéséről* // *Fundamentalnaja prikladnaja matyematyika*, 2005. 11. köt. 1. sz. 227–239. o.]
22. Изотов Г.Е. *К истории опубликований Н.И. Лобачевским сочинений по “воображаемой” геометрии*.//Вопросы истории естествознания и техники, 1992, №4, С.36-43.
[Izotov, G. E. N. I. Lobacsevszkijnek az „elképzelt geometriáról” szóló művének publikálásáról. // „Voproszi isztorii esztyesztoznanyija i tyehnyiki, 1992. 4. sz. 36–43 o.]
23. П.М. Дульский. *Строитель Казанского университета великий русский математик Н.И. Лобачевский и его иконография*. В книге: В.Ф. Каган. Лобачевский. Москва-Ленинград, изд-во АН СССР, 1948. С.473-487.
[Duljszkij, P. M. *A kazanyi egyetem építője: N. I. Lobacsevszkij, a nagy orosz matematikus és ábrázolása*. In: Kagan, V. F. *Lobacsevszkij*. A SZU Tudományos Akadémia kiad. 1948, 473–487.]

Fordította: Kovács Eszter

A cikk eredetileg oroszul jelent meg a következő kiadványban:

„Istoriko-matematicseskije iszledovanyija” (Historical-mathematical researches), The second series, vol. 12 (47) (2007), p.32-49 УДК 929.52